

Tanzimat döneminden Cumhuriyet’e kadar ülkemizde meslekî ve teknik eğitim alanında bazı hareketler olmuş, genç nesillere mesleğe yönelik eğitim vermek amacıyla okullar açılmıştır. Ancak bu okulların kuruluşu daha çok duyulan ihtiyaçlara göre ve milli eğitimden sorumlu ve yetkili olan bakanlık (Maarif Nezâreti) tarafından değil, daha çok meslekî ve teknik hayatın denetlenmesi ve düzenlenmesiyle görevli ihtisas bakanlıklarının (Nafia, Ziraat, Ticaret Nezâretleri gibi) eliyle kurulup yürütülmüş veya bazıları da vilayetlerde mahalli teşebbüslerin sağladığı imkanlarla kurulmuşlardır. Halkının büyük bir kesiminin ziraatla uğraştığı Osmanlı Devleti’nde çiftçi halkın üretiminin arttırılması önemli bir mesele olarak görülmüştür. Bunun sonucu olarak yüksek ve orta seviyede ziraat okulları açılmıştır. Bu okullar hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

Ziraat Talimhânesi

Türkiye bir ziraat ülkesi olmasına rağmen bu alandaki okulların kuruluşları oldukça geç olmuştur. Ziraat alanında eğitim veren bir okulun kurulması konusunda ilk teşebbüsler ancak Tanzimat dönemine kadar geri götürülebilmektedir. 1847 yılında Yeşilköy’de “Ziraat Talimhânesi” adı altında bir ziraat okulu açılmıştır. Okulun kuruluş amacı, o sırada Yedikule’de açılmış olan bez dokuma fabrikasına gerekli ipliğin hammaddesini sağlayacak pamuğu yetiştirmek ve pamuk ziraatını geliştirmektir. Bunun için Yeşilköy’deki Ayamama Çiftliği talimhâne şekline getirilerek ilk pamuk ziraatı uygulama eğitimi burada vermeye başlanmıştır. Okulda, Davis adlı bir Amerikalı uzman da görevlendirilmiş ve yanına tercüman olarak, Fransa’da ziraat eğitimi almış olan ilk Osmanlı gençlerinden Agaton Efendi verilmiştir. Bu kişi aynı zamanda sonraları hükümette ilk Hristiyan Nazır olarak yer alacaktır. Okulun kadrosunda ayrıca, Rusçuk Ziraat Nazırı Kevork Efendi ile Fransızca dersleri veren Fransız Mühendis Mösyö Karınca da bulunmaktadır. Okulun 20’si Askerî Tıbbiye’den nakledilmiş, 30’u da dışarıdan alınmış olan toplam 50 öğrencisi vardır. Üç sene sonra 1850 yılında Nafia Nezâreti’ne bağlanmış olan bu okul aynı zamanda ülkemizde fiilen öğretime başlayan ilk meslekî ve teknik öğretim kurumu olma öncülüğünü de taşımaktadır. Bu okul her ne kadar pamuk ziraatını geliştirmek amacıyla açılmışsa da Osmanlılar ziraatı bugünkünden farklı olarak daha geniş algıladıklarından, okuldaki eğitimi tarım, hayvancılık, bağcılık, yol ve köprü yapımı, bitki ve hayvan hastalıkları gibi alanları da içine alacak şekilde düşünmüşlerdir. Ders programları da bu amaca yönelik olarak çeşitli konuları ihtiva etmekteydi. Bu okulda okutulan derslerden bazıları, ilm-i hesap, coğrafya, usûl-i hendese, hikmet, yol ve köprücülük, teşrih-i hayvanat, fenn-i baytari, ilm-i nebatat, terkib-i arazi, ilm-i ziraat, hayvancılık, bahçivanlık, şeker istihsali, ipek böcekçiliği, merinos koyunu yetiştirilmesi idi. Okul daha çok bir uygulama çiftliği görünümü taşımasına rağmen, uygulamanın teoriziz olamayacağını anlaşılmaması üzerine öğrencilere Mekteb-i Tıbbiye’den bazı teorik dersler aldırılmıştır. Ayrıca bazı modern ziraat alet ve makineleri Avrupa’dan getirtilerek bunların kullanımı öğrencilere öğretilmiştir. Böylece okul ülkemizde modern ziraat aletlerinin kullanıldığı ilk eğitim kurumu olmuştur. Bu makineler halka da tanıtılarak çiftçilerin modern ziraat aletlerini kullanmaları teşvik edilmeye çalışılmıştır. Büyük ümitlerle kurulan bu çok amaçlı ziraat okuluna, taşradan öğrenci kazanılamaması, hocaların mesailerini tamamen okula verememeleri, yabancı uzmanlardan yeteri kadar faydalanılamaması, başta kitap olmak üzere ders araç ve

* Bu metin, Sevtap Kadioğlu, Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve ‘Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi’”, *Kutadgubilig*, sayı 8, İstanbul (Ekim) 2005, s. 239-257 başlıklı makaleden özetlenerek hazırlanmıştır.

** Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı.

gereçlerinin yetersiz olması gibi sebeplerle ilgi azalmış ve 27 Eylül 1851’de okul tamamen kapatılmıştır.

Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi

Yeni bir ziraat okulu açılması teşebbüsü ancak 1878-79 yıllarında Ahmed Cevdet Paşa’nın Ticaret ve Ziraat Nazırlığı zamanında gündeme gelmiştir. Bu teşebbüse o sırada Nezârette ilk defa kurulmuş olan Ziraat Müdürlüğü’ne getirilen ve Fransa’da tahsil görmüş olan Amasyan Efendi öncülük etmiştir. Teşebbüsün gerçekleşmesi bir hayli zaman almıştır. Halkalı’da yer satın alınması, binasının yaptırılması gibi sebeplerden dolayı kuruluş çalışmaları 1891’e kadar sürmüştür. Bina tamamlanınca, ilk önce Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye içinde açılmış olan Mülkiye Baytar sınıflarının öğrencileri bu okula nakledilmiş ve asıl ziraat öğrencilerinin kabulüne bir yıl sonra başlanarak okula Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi Âlisi adı verilmiştir. 1894 yılında okul ikinci dönem veteriner mezunlarını verdikten sonra, bu sınıflar İstanbul’a nakledilerek müstakil bir okul haline getirildiğinden, Halkalı’daki okul Ziraat Mektebi olarak kalmış ve 1896’dan itibaren mezun vermeye başlamıştır. Okul nizamnamesi gereğince idadi mezunlarını kabul etmekte ve dört yıllık bir yüksek ziraat eğitimi yapmaktaydı. Bu okula daha sonra ormancılık ile ilgili dersler de eklenerek okulun adı Halkalı Ziraat ve Orman Mekteb-i Âlisi olarak değiştirilmiş ve orman memurları da bu okulda yetiştirilmeye başlanmıştır. İkinci Meşrutiyet’ten sonra bu okuldaki ormancılık dersleri yetersiz görülerek 1910’da Orman Mekteb-i Âlisi kurulmuş ve ormancılık eğitimi bu okuldan ayrılmıştır.

Bundan sonra Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi adını alan okul, Birinci Dünya Savaşı yıllarında kısa bir süre kapanmak zorunda kalmış, tekrar açıldığında yeni ziraat aletlerinin kullanımının çiftçiler arasında yaygınlaştırılması ve artırılması için okula bağlı olarak 1914’te bir de “Çiftlik Makinisti Şubesi” açılmıştır. Mondros Mütarekesi sırasında tekrar kapanmak zorunda kalan okul, Cumhuriyet döneminde yeniden teşkilatlandırılmıştır. Cumhuriyet’in hemen ardından Halkalı Ziraat Mektebi mezunu çok sayıda genç ileri öğrenim görmek ve modern araştırma yöntemlerini öğrenmek üzere Almanya’ya gönderilmiştir. 5 Temmuz 1927’de “Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Ali Mekteplerin Tesisine ve Ziraat Tedrisatının İslahına Ait Kanun” adını taşıyan 1109 sayılı yasa çıkartılmıştır. Bu yasa ile Ziraat Vekaleti’ne ziraat ve veterinerlik alanlarında yüksekokullar kurmak, bunların inşaatını yaptırmak ve gerekli teçhizatı almak, yurtiçinde ve dışında bilimsel araştırmalar yapmak ve yaptırmak ve yabancı uzmanlar çağırarak konularında yetki ve ödenek verilmiştir. Yasanın bir başka maddesi ile de, bu konulardaki mevcut okulları ıslah ve birleştirme ve öğrencilerini bir araya toplama yetkisi de verilmiştir. Bu yasanın çıkmasıyla ziraat, veterinerlik ve ormancılık konularında yüksek öğretim vermek için kurulan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün kuruluş çalışmalarına başlanmış ve 1928’de de, Halkalı Ziraat Mektebi kapatılmıştır. Öğrencileri de, yasada belirtildiği gibi İstanbul’daki Orman Mektebi’ne devredilmiştir.

Vilayetlerde Açılan Ziraat Okulları

Özelde pamuk ziraatını yaygınlaştırmak genelde de ziraatın bütün konularında eğitim vermek üzere kurulan Ziraat Talimhanesi ve batıdaki ziraat okullarına benzer olarak kurulan Halkalı Ziraat Mektebi’nin yanı sıra II. Abdülhamit döneminde uygulamalı ziraatın yaygınlaştırılması çabasının bir sonucu olarak İstanbul dışındaki vilayetlerde de ziraat okulları kurulmuştur. Bu okullar genel olarak ziraat ameliyat mektepleri olup bazılarında padişahın ismine izafeten Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi adı verilmiştir.

II. Abdülhamit ziraat okullarına 1877 yılında el atmış ve bu amaçla bazı projeler hazırlatmışsa da 93 harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus savaşının yıkıntıları ve ekonomik ve ziraî durumun bozulması bu projelerin uygulanmasına imkan vermemiştir. Nihayet 1 Ağustos 1881 yılında Edirne Hamidiye Ziraat Mektebi ve Numune Çiftliği kurulmuştur. Okul, II. Selim'in Edirne'de yaptırdığı ve o tarihlerde kalıntısı bulunan sarayın bahçesinde yer alıyordu. Ancak tahsisatsızlık ve hoca yetersizliği sebebiyle bu okulun ömrü çok kısa olmuş ve açılışından üç sene sonra kapanmıştır.

Bundan sonra İstanbul dışında kurulan diğer bir ziraat okulu da Selânik şehrinin doğusundaki Sedes çiftliği civarında 1887-1888 tarihinde kurulan Selânik Ziraat Mektebi olmuştur. Bu okulun kurulmasında zamanın valisi Galip Paşa ile Ziraat müfettişi Aram Kaftanyan'ın büyük emeği geçmiştir. Okulun binası ahır ve ambarları tam ve muntazamdı. Okulun ilk müdürü Vitalis Efendi idi. Öğrenim süresi üç yıl olan ve Rüştîye mezunlarını kabul eden bu okul İkinci Meşrutiyet döneminde Halkalı derecesinde bir yüksek ziraat okulu halinde teşkilatlandırılmış (1910), ancak Balkan Savaşı sırasında Selânik'in kaybedilmesinden sonra kapatılarak öğrencileri Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledilmiştir.

Bu okuldan dört yıl sonra 21 Mart 1891'de yine aynı şekilde Bursa'da eğitim süresi üç yıl olan bir Ziraat Ameliyat Mektebi daha açılmıştır. Hüdavendigâr Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi adıyla kurulan bu okula çok önem veren Padişah II. Abdülhamid bir gemi dolusu her cins damızlık hayvan ve malzemeyi Mudanya üzerinden göndermiştir. Okulun kuruluşunda zamanın valisi Mahmud Celâleddin Paşa'nın önemli hizmetleri geçmiştir. İlk müdürü Mazhar Bey olan okul Birinci Dünya Savaşı sırasında işgaller yüzünden kapatılmış, daha sonra yeniden açılmıştır. İlk mezunlarını 1894 yılında veren okul halen Bursa Ziraat Meslek Lisesi adıyla faaliyetini sürdürmektedir. Daha sonra Adana, Ankara, Hama, Sivas ve Kastamonu'da açılan ziraat okulları da İstanbul dışında açılan orta seviyeli ziraat okullarının örnekleridir.

Özel Amaçlı Ziraat Okulları

Ziraatın genel olarak bütün konularında eğitim veren bu okullardan başka ipekçilik, arıcılık, bağcılık gibi konularda eğitim veren özel amaçlı ziraat okulları da kurulmuştur. Bunlardan bazıları hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

Bu tür okullardan en önemlileri ipekçilik okullarıdır. Bu okulların kuruluşu, Duyûn-ı Umumiye-i Osmaniye idaresinin teşebbüsüyle olmuştur. 1881 yılında devletin bir kısım gelirleri borçlarına karşılık olarak alacaklılara terk edilmiştir. Bu gelirler arasında ipek ve koza vergisi büyük bir yekûn tutmaktaydı. Duyûn-ı Umumiye idaresi bu sebeple ipek böcekçiliğine özel bir önem vermiş ve üretimin verimli yapılabilmesi için bu okulların kuruluşunu teşvik etmiştir. Bunlardan ilki ve en önemlisi, Bursa'da kurulan Harir Darüttalimi'dir. 1888 tarihinde açılan okula ilk önce on iki öğrenci alınmış ve bunlara ipek böcekçiliği ve tohumculuk konularında bilgiler verilmiştir. Okul birçok defa yer değiştirdikten sonra nihayet 1894'de Eşrefiye semtinde yapılan binaya yerleşmiştir. Bu okulu takiben yine Duyun-u Umumiye idaresinin teşebbüsleriyle Antakya, Amasya, Beyrut ve Elazığ'da da ipekçilik okulları açılmıştır.

İpekçilik okulları dışında, açıldıkları yerlerin ihtiyaçlarına yönelik özel amaçlı ziraat okulları da kurulmuştur. 1887 yılında ülkede yayılmaya başlayan ve bağlara büyük zarar verdiği görülen filoksera hastalığının önüne geçmek amacıyla İstanbul Göztepe'de "Amerikan Asma Fidanlığı, Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi" adı ile yabancı bir uzmanın idaresi altında bir okul kurulmuştur. Burada bağ meraklılarına ve bağcılara mevsimine göre yapılacak işler

hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, ameleden seçilen ve vilâyetlerden gönderilen çiftçi gençler de, pratik bağcı ve fidancı ustası olarak yetiştirilmiştir. Bu örnek bağ, uzun yıllar Tarım Bakanlığı'na bağlı bir kurum olarak görevine devam etmiştir. Bundan başka, 1898'de Ankara'da kurulan Numune Çiftliği içinde "Çoban Mektebi" adı altında açılan ve tiftik keçileri neslinin bakım ve ıslahı için bilgili eleman yetiştirecek bir öğretim kurumu daha kurulmuştur. 1900'de de İzmir'de Seydiköy'de bir "Bağcılık Aşı Ameliyat Mektebi" açılarak bağcılığın geliştirilmesine ve Filoksera'nın önlenmesine çalışacak gençlerin eğitimine başlanmıştır. Ayrıca, Halep'te açılan çiftlik mektebi ve sütçülük mektepleri ile Kızıltoprak Bağcılık Mektebi de bu tür özel amaçlı ziraat okullarıdır.

Tanzimat döneminden itibaren her seviyede açılan ziraat okulları kendilerine özel olarak çıkarılan nizamnâmelerle idare edilmişlerdir. Ancak İkinci Meşrutiyet devrine gelindiğinde genel olarak bütün eğitim ve öğretim kurumlarını ve özel olarak da ziraat eğitim ve öğretiminin düzenlenmesi, yaygınlaştırılması ve teşkilatlandırılmasına girişilmiştir. Bu teşebbüslerin sonucu olarak yayınlanan "Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnâmesi" (10 Şubat 1912) ile ziraat okulları bir bütün olarak ele alınmış ve bir derecelendirmeye tabi tutulmuştur.

Nizamnâmede ziraat alanında dört kademeli bir eğitim sistemi düşünülmüştür. Birinci kademe Amele Mektepleri olup çiftlik amele başısı yetiştirmeyi hedefliyordu. İkinci kademede yer alan Çiftlik Mektepleri çiftçi çocuklarına uygulamalı olarak yeni ziraat tekniklerini öğretmek için Türkçe okuyup yazma bilen kendi tarlasını idareye muktedir çiftçi veya yarıcı veya subaşı yetiştirmek amacını taşıyordu. Üçüncü kademe olan Ziraat Ameliyat Mektepleri çiftlik kâhyası yetiştirmek için programlanmıştı. En üst kademede ise Ziraat Mıntika Mektepleri bulunmaktaydı. Bu okullar pratik yanında teorinin de okutulduğu yüksek okullar olacaktı. Büyük çiftlikleri yönetecek fen erbabı, fen memurları ile ziraat mekteplerine hoca yetiştirecekti. Bu dört kademedeki okulların tümüne yatılı öğrenci alınıyor, öğrencinin masrafları karşılandığı gibi belli bir ücret de veriliyordu. Nizamnâmenin yaptığı sınıflamaya göre Amele Mekteplerini ilkokul, Çiftlik Mekteplerini ortaokul, Ameliyat Mekteplerini meslek lisesi ve Mıntika Ziraat Mekteplerini de yüksekokul seviyesinde değerlendirmek mümkündür.

Ziraat okulları hakkında kendisinden önce yayınlanmış bütün nizamnâmeleri geçersiz kılan bu nizamnâmenin getirdiği hüküm ve ortaya koyduğu hedefler yayımından hemen sonra ortaya çıkan Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği şartlar sebebiyle tam olarak uygulanamamışsa da bu nizamnâme ziraat eğitimini bir bütün olarak alan ve teşkilatlandıran ilk teşebbüs olarak ziraat tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

KAYNAKLAR

- Dölen, Emre, “Cumhuriyet’in Onuncu Yılında Kurulmuş Olan İstanbul Üniversitesi ile Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Kuruluşlarının ve Akademik Yapılarının Karşılaştırılması, *Bilanço 1923-1998, Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Toplu Bakış*, İstanbul 1998.
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, c.1-5, İstanbul 1977.
- Mağden, Ragıp Ziya, *Ziraat Öğretiminde 110 Yıl*, Ankara 1959.
- Mehmed Akif [Ersoy], “Mektebin Mevkii, Ebniyesi, Tarihçesi”, *Halkalı Ziraat Mektebi Alisi Mecmuası*, Sayı 1 Nisan 1333 (1917), s.2-8.
- Önsoy, Rifat, “Tanzimmatta Üretimi Çağdaştırma Çabaları: Ziraat ve Orman Mektepleri”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999) Tebliğler*, Derleyen: Hidayet Yavuz Nuhoglu, İstanbul 2001, s.481-487.
- Talay, Aydın, “Sultan II. Abdülhamid Devri Ziraat Okulları”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mayıs 1991, sayı 53, s.45-47.
- *Tanzimattan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri (1839-1924)*, Haz. Mehmet Ö. Alkan, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Tarihi İstatistikler Dizisi, cilt 6, Ankara 2000.
- “Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnâmesi”, 21 Safer 1330, 28 Kanun-ı Sani 1327 (10 Şubat 1912), Bu nizamnâmenin tam metni için bkz. *İkdam*, 26 Rebiyülevvel 1330, 3 Mart 1328. (16 Mart 1912), s. 1-7.
- *Türkiye Ziraat Tarihine Bir Bakış*, İstanbul 1938.
- Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s.77.
- “Ziraat ve Baytar Enstitüleriyle Âli Mektepler Tesisi Hakkında Kanun”, *Düstur*, 3. Tertib, c. 8, 1.b., 1927, s.1687.